

עבודת ההכנה לשבת כימות השבוע

עבודת ימי הרוח והדיבור

במאמרים הקודמים למדנו כי העבודה בימי השבוע נחלקת לשתיים: שלשה ימים קודם השבת הם הכנה לקבלת הארת השבת, ושלשה ימים לאחר השבת הם עבודת קנין לשמור את מה שקיבל בשבת.

במאמר הקודם פירטנו את עבודת המחשבה בימים ראשון ושישי, ובמאמר זה נמשיך ונבאר את עבודת הדיבור בימים שני וחמישי:

עבודת יום שני

ביום שני שהוא המשך לעבודת הקנין של ההארה שהתקבלה בשבת הקודמת, העבודה היא קנין הארת הרוח בדיבור. על עבודת יום זה כתב האו"ם: "עסוק בסוד עסק התורה בדיבור הרבה, ויכין לקבל הרוח, שהוא סוד התורה".

בדברי האריז"ל מבואר שהעסק בתורה צריך להיות דוקא בדיבור ולא רק במחשבה, וכן אמרו חז"ל (עירובין נג). וטעם הדבר, כי כח הדיבור שבאדם הוא הרוח ממללא שנופה בו הקב"ה בעת בריאתו (בראשית ב, ז בתרגום), וכתב החינוך (ורא, שג) שהנפש המדברת שבאדם, חלק עליוני, והאדם לא ישתתף בעליונים זולתי בדיבור, והוא כל החלק הנכבד שבו (וע"ע מהר"ל גבורות ה' פכ"ח), וכשהוא מדבר בדברי תורה, הוא מאיר את הרוח ממללא שנופה בו הקב"ה.

מעתה, כיון שנשמת האדם ניתנה בו בדרך של זיפה באפיו, וכתב הרמב"ן "שהנופה באפי אחר מנשמתו יתן בו". אם כן כאשר בשבת ניתנת באדם נשמה יתירה, אף היא באה בדרך של מדיליה נפה, והאדם הופך בשבת לרוח ממללא בבחינה נעלית יותר.

ועד עתה ביום שני עדיין נשארת באדם בחינת הדיבור המדוממת הזו, וכאשר מדבר ביום זה בתורה קונה אותה קנין עולם. ולהיפך - אם אינו עוסק בתורה, הרוח מסתלקת בסוף יום זה ועימה כוח הדיבור הקדוש, ואינה משאירה בו רושם.

יום השני 'יום הדיבור' - בא אחר היום הראשון 'יום המחשבה', כמבואר בגליון הקודם. כי כן הדרך שבתחילה אדם חושב ורק אחר כך מוציא הדברים בפה.

נעשים באותו פה, הרי שדיבורי החולין פוגמים בפה. ועל כן ביום החמישי ישמור פיו מלדבר בדיבורים בטלים, וק"ו דברים האסורים, שבהם מטמא רוחו העליונה. ומאידך ירבה בלימוד התורה, להדבק ברוח העליונה, ובזה יכשיר את פיו לקבל השפע שיבוא ביום השבת בבחינה זו.

קריאת התורה בשני וחמישי

בימים שני וחמישי קוראים בתורה. ומקור הדבר בדברי חז"ל (ב"ק פב). זילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו שיקראו בתורה בשני ובחמישי כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה, ע"כ.

והקשו תוספות, מדוע תיקנו לקרוא דווקא בשני וחמישי, ר"ל, והרי יכלו לחקן שיקראו בימים ראשון ורביעי, או שלישי וחמישי, או שלישי ושישי, וגם כך לא יעברו שלשה ימים בלי תורה.

ותירצו על פי המבואר במדרש שמשוה עלה להר סיני ביום חמישי לקבל

לוחות האחרונות, ונתרצה לו המקום, וירד בשני. ולפי שהיתה עת רצון באותה עלייה וירידה - קבעו הקריאה בשני וחמישי.

אולם האריז"ל תירץ לפי דרכו - שכיון ששני ימים אלו מיוחדים בשורשם לעסק התורה, כהכנה לשבת, וכקנין לאחר השבת, כמבואר, לכן קבעו דוקא בהם את קריאת התורה. ולפי דבריו אף קודם שעלה משה למרום להביא את התורה, היו ימים אלו מיוחדים מעצם בריאתם לעיסוק בתורה, ועל כן נקבעה בהם הקריאה בדיבור.

והנה, לפי תירוץ התוספות היה יכול להיות גם להיפך - שמשוה יעלה ביום שני וירד ביום חמישי. אולם לפי דברי האריז"ל הדברים מיושבים היטב, שכיון שיום חמישי מיוחד להכנה, על כן בו דוקא עלה להתכונן לקבלת התורה. ואילו יום שני מיוחד לקנין, ועל כן דוקא בו ירד ליתנה לישראל בקנין.

וכתב רבי אברהם בן הרמב"ם בפירוש התורה, 'כמה גדולה חכמת אונקלוס ז"ל בתרגומו 'זהות באדם לרוח ממללא', שהרי הדיבור החיצוני של האדם במילים ותיבות המובנות אצל השומע אותן, בא אחר הדיבור הפנימי, שהוא ההשגה השכלית על ידי הצורה המשכלת, ולפיכך הדיבור מסגולות האדם'.

עבודת יום חמישי

ביום חמישי עומד האדם ביום השני של ההכנה לשבת, וביום זה העבודה היא ההכנה לקבלת הארת הרוח בדיבור.

הכנת כלי הדיבור לקבלת הארת הרוח, היא על ידי שישמור פיו מלדבר דברים האסורים, ואף דברים בטלים. ודברים בטלים כולל כל מה שאין בו צורך, וכמו שכתב הרמב"ם

(שבת פכ"ג ה"ח) 'חשובנות

שאין בהן צורך, כגון כמה סאין תבואה היה לנו בשנה פלונית, כמה דינרין הוציא בחתונת בנו וכיוצא באלו, הרי הן בכלל שיחה בטילה שאין בהן צורך כלל'.

והנה האדם נצטווה לשמור על דיבורו בשבת, ודרשו (שבת קיג), 'וידבר

דבר', 'שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול'. ואיתא בזוה"ק (ח"ב רה): שהמדבר שיחת חול בשבת הריהו כמחלל שבת. וחומר הדבר, לפי שמשתמש ברוח הממללא הנוספת בו, שכולה ניתנה לקודש, לצרכי חולין. ואם כן - צריך להכין עצמו לכך מלפני השבת.

והנה, האיסור לדבר דברים בטלים בכל ימות השבוע, נלמד מהכתוב 'ודברתם' ולא בדברים בטלים (ויטא יט), ויש להבין מדוע לא נאמר מפורש 'אל תדבר בדברים בטלים', אלא בצורה עקיפה 'בם ולא בדברים בטלים'. ונראה שנרמז בזה שהדיבור בדברים בטלים פוגם גם בדיבור בדברי תורה, והיינו משום שפוגם את האבר של הדיבור, הוא הפה, וכדברי רשב"י (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) שהיה ראוי שיהיה לאדם שתי פיות, האחד לדברי תורה והשני לשאר צרכיו. כי אם שניהם

הדיבור בדברים בטלים פוגם גם בדיבור בדברי תורה, והיינו משום שפוגם את האבר של הדיבור, הוא הפה,

מידת הכעס [ט]

העזות והאכזריות תולדות הכעס

כתב האורחות צדיקים: 'בהיות האדם כועס הריהו מדבר עזות כלפי מי שאינו ממלא רצונו'.

ביאור הדברים, שכיון שהכעס מתעורר מתוך הגאווה שסבור שהוא מלך שכל הבריות משועבדים למלא את רצונו (כמבואר בגליון הקודם), על כן כשאין מקיימים רצונו הוא נוהג עמהם בעזות, כמבואר בכתוב (משלי יח, כג) ש'עשיר יענה עזות'.

בזה תובן הנהגת הכעסן שכעסו מתעורר גם על בעלי חיים או על הדומם כשניזוק מהם, אף שהם לא התכוונו לכך ולא יועיל בכעסו דבר. אלא שמחמת גאוותו מתעוררת מידת העזות בקרבו, והוא מוציאה בכעסו.

ותולדה נוספת באה מן הכעס - שכאשר אין נכנעים אף לדברי העזות שלו, הוא מתאכזר כלפיהם כדי שימלאו את רצונו, ואינו מתחשב באחרים כלל. כי האכזריות היא תולדת הכעס, כמו שכתב האורחות צדיקים ש'מחרון אף תהיה מידת אכזריות, דכתיב (שמות כב, כג) 'אחרה אפי והרגתי אתכם בחרב', וכן לעולם אצל חרון אף כתוב נקמה (דברים יא, יז) 'אחרה אף ה' בכס, ועצר את השמים'.

והביאור בזה, כי כאשר האדם כועס הוא ממליך אל זר בקרבו, והיצר הרע ביסודו אכזרי, כמו שכתבו תלמידי רבינו יונה (ברכות מד:) 'שיצר הטוב הוא מדת הרחמנות וכיוצא בזה, ויצר הרע נברא לאכזריות', וכיון שהיצר שולט על האדם, עושה מעשי האכזריות אשר אינם מתאימים לו כלל בשאר הזמנים.

ידע האדם, שכך היא דרך המידות, להעבירו ממידה למידה, והוא עובר מהגאווה לכעס, ומהכעס לעזות, ומהעזות לאכזריות, עד שאינו שם לב כלל היכן התחילה הנפילה.

ועל כן בעת הרוגע יפשפש במעשיו, ויראה איך התעורר הכעס בתחילה, ואיך מתוך הכעס התדרדר לשתי מדות רעות אלו, העזות והאכזריות. ועל ידי כך יתבייש מעצמו, ויעבוד על כך שמכאן ואילך לא יכעס ולא תתגלה שפלותו ברבים.

הנהגת המחשבה בבית הכסא

מחשבות טהרה במקום טינופת, ואחרי טהרה ישוב למחשבתו הראשונה איך יהיה זהיר בעבודת הבורא, וזה נקרא ערום ביראה. וכן כתב בספר חסידים (תקמו). וכן פסק המשנ"ב (שם סק"ו) שיחשוב שם חשבונות ביתו והוצאותיו.

והוסיף השל"ה הק' (שער האותיות, קדושה א בהגה), 'ובשבת, נראה לי, שיחשוב בבנינים נאים מצוירים ובממשלת מלכים וכיוצא בזה'.

האסור

אסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא (ש"ע פה, ב). והסתפק החיד"א (טוב עין יח, לו) האם מותר לקיים מצוות בבית הכסא. והביאור הלכה (תקפה, סב) כתב בתחילה מסביר 'היכן מצינו שאסור לקיים מצוה במקום שאין נקי, האם אסור ללבוש טלית של ד' כנפות במקום שאינו נקי, לא מצינו כן בשום מקום. ושוב הביא שבדברי המטה אפרים משמע שאסור, וביאר הטעם 'ד"ל בפשיטות שבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה, ואין לעשות עבודת ד' דרך בזיון, דהוא בכלל ביוזא מצוה'.

ויש לעיין מהי סיבת האיסור לחשוב בדברי תורה בבית הכסא, והרי לחשוב בגדלות ה' מותר, ואיך יהיו דברי תורה חמורים יותר ממחשבה בה' עצמו.

ונראה לפרש, שלחשוב בהקב"ה באמונתו ובידאתו וכדומה, אין טעם לאסור, כיון דלית אתר פנוי מיניה' כדברי התקונים (מ"ז, צא:), וכתב בנפש החיים (ש"ד פכ"ז) 'שאין המקומות המטונפים חוצצים לאחדותו ועוצם קדושתו יתברך'. ואף שגם התורה לא משתנת כלל מקדושתה אפילו במקומות המטונפים, כמבואר בנפש החיים שם. מכל מקום יש בזה חסרון מצד האדם.

וביאר הדברים, שכיון שהתורה נמסרה לאדם לפרשה לפי דעתו, הרי שאם ירהר בה במקומות המטונפים שהחיצונים שולטים שם, יש חשש גדול שהם ידבקו בו ויסיתו דעתו לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, ולכן הדבר אסור. וכבר מצינו בגמרא (יומא עב:) שאדם שאינו ראוי לעסוק בתורה, היא נעשית לו 'סם המות' ומעלה בו קמטונים (ראה ביאור הגר"א משלי כד, לא), וכל אדם בהיותו במקום טומאה נכנס לחשש זה.

ובזה יש לבאר מה שמצינו שתלמיד חכם שתלמודו שגור בפיו והרהר לאונסו מותר (זבחים קב: ורש"י, ובב"י סי' פה בשם הר"ר מנחם), כי באדם שכזה אין את החשש האמור.

הראוי

כתב בחכמת שלמה (ש"ע פה, ב) שמותר לחשוב על הקב"ה בבית הכסא. וכתב בספר חסידים (תקמה) 'בכל מקום דע את בוראך, אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה, כיצד דעהו - בצניעות'.

עוד כתב בספר חסידים, 'בהיותך בבית הכסא זכור טומאתך, כמה טומאה יוצאה ממך וסרוחה, ובזה כל אדם יתפוש בענוה, ואל ישיאך לבך להשתדר על שום אדם, כי אתה שווה לו בכל מיני סרוחה ובושה'. ופסק המשנ"ב (פה סק"ה) ש'פשוט שמותר אדם להתבונן בבית הכסא בגדל שפלותו, ושבסופו יחזור כולו להיות עפר רימה ותולעה, ואין נאה לו הגאווה'.

ובספר מגיד מישירים (מהד"ק בשלה) אחר שהזכיר שהעומד במקום מטונף ירהר בשפלותו ודלותו, הוסיף שיחשוב גם על 'אשר הטבתי לך'.

העולה מזה סולם בן שלש שליוות במחשבה הראויה לאדם בהיותו בבית הכסא: בתחילה יחשוב בגדלות הבורא, ואחר כך ירהר לעומת זה בקטנות ושפלות האדם, ומתוך כך יכיר בגודל הכרת הטוב כלפי הקב"ה המלך הגדול, הגומל חסדים טובים עם בריה שפלה.

ואף שבכל עת צריך לחשוב מחשבות אלו, מכל מקום בעת שעוסק במעשה בהמה של הוצאת הפסולת מגופו, קל יותר לחשוב על כך, וכמו שתקינו על כך חכמים נוסח ברכת אשר יצר.

ועלה על מחשבתו בשעה זו כל הפגעים הקיימים בענין זה, שאצלו אינם קיימים אלא ב"ה הכל פועל כשורה, ויבלו שפתותיו מלומר די בהודאה ושבת לה' על זה.

עוד מצינו שכתב בנפש החיים (ש"ד פכ"ז) 'אדם ששורש נשמתו היא מעולם עליון וגבוה מאד, מהעולמות העליונים, ויקח לו בשכלו מחשבה נכונה להתדבק לטהרת איזה מדה נכונה (ושאינה מחשבת בדברי תורה), הוא רשאי לילך בזאת המחשבה גם במקומות המטונפים'.

המותר

כתב רבינו יונה בספר היראה: 'במקום מטונף, בבית הכסא, יחשוב חשבונות, וזה יסיר מלבו